

УДК 343.13

В.О. Гринюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя юридичного факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАННЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті запропоновано виділити нову категорію кримінальної процесуальної доктрини — механізм функції обвинувачення. Доведено, що механізм функції обвинувачення — це система взаємопов'язаних елементів суб'єктного, інструментального, засадничого, процедурного характеру, які мають інформаційну (матеріальну) та нормативну основу, що спрямована на забезпечення обґрунтованої кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (телеологічна основа). Структура механізму функції обвинувачення є такою: суб'єктний елемент, інструментальний елемент, засадничий елемент, процедурний елемент.

Ключові слова: обвинувачення, механізм функції обвинувачення, інформаційна (матеріальна), нормативна основа, телеологічна основа, структура механізму функції обвинувачення.

Постановка проблеми. Реакція держави на порушення кримінально-правової заборони у процесуально-правовому контексті являє собою певну, регламентовану нормами кримінального процесуального законодавства, діяльність, базовим завданням якої є, виходячи із положень ст. 2 КПК України, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Досягнення цих завдань немислиме без належної організації такої діяльності, ключова та детермінуюча роль у якій, попри

гуманістичну спрямованість кримінального провадження, належить напрямку з процесуального забезпечення вирішення питання про застосування заходів кримінально-правового характеру, або, як визначено на нормативному (ст.ст. 3, 22 КПК) та запропоновано на доктринальному рівні — функції обвинувачення, яка достатньо традиційно у літературі розуміється як основна кримінальна процесуальна функція.

Аналіз попередніх досліджень. Питання функції обвинувачення є достатньо дослідженими у літературі, зокрема, вже на основі Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі — КПК), їй присвячено праці таких науковців, як М.В. Азарова, О.А. Банчук, І.В. Гловюк, А.Ю. Гнатюк, В.В. Долежан, А.О. Іванов, О.В. Капліна, П.М. Каркач, Я.О. Ковальова,

В.В. Колодчин, М.В. Косюта, Н.В. Кундик, Л.М. Лобойко, Т.О. Лоскутов, А.О. Ляш, С.М. Меркулов, С.І. Перепелиця, Д.О. Пилипенко, М.А. Погорецький, Ю.Є. Полянський, О.В. Ряшко, І.В. Сукач, І.А. Тітко, О.М. Толочко, Н.О. Турман, В.П. Шибіко, О.Г. Яновська, проте у контексті механізму обвинувачення відповідні наукові дослідження відсутні.

Виклад основного матеріалу.

Натепер функція обвинувачення відзначається такими іманентними характеристиками, як: 1) спрямованість на застосування заходів кримінально-правового характеру; 2) суб'єкти реалізації; 3) правові засоби реалізації; 4) засади здійснення (прямо не закріплені у КПК, але ґрунтуються на засадах кримінального провадження); 5) етапи реалізації. Такі характеристики дозволяють стверджувати про, по-перше, предметний характер цього напрямку кримінальної процесуальної діяльності, по-друге, про нормативну регламентацію цієї діяльності кримінальним процесуальним законодавством. Наукова дескрипція функції обвинувачення у єдності його суб'єктного, інструментального, засадничого та процедурного елементів, які детермінуються необхідністю реакції держави на порушення кримінально-правової заборони та мають чітко визначений регулятивний та охоронний характер, дозволяє виводити проблематику на більш високий рівень узагальнення. Таким рівнем є конституювання категорії «механізм функції обвинувачення», що дозволить дослідити цю функцію у єдності цих різнопорядкових елементів (структурний аспект) та суміжних характеристик, а саме телеологічної основи, інформаційної (матеріальної) основи як «твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідаль-

ність», та нормативної основи — положень кримінального процесуального законодавства, які регламентують цю діяльність. Такий методологічний підхід цілком відповідає лексичному значенню поняття «механізм» (у значенні «внутрішня будова, система чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та ін. явище». [1]), а також загальнотеоретичним визначенням поняття та елементів правового механізму.

На теоретичному рівні категорія правового механізму є вкрай незадовільно дослідженою у літературі, проте наявні дослідження [2, с. 6, 7, 8; 3; 4] дозволяють розглядати у межах правового механізму сукупність юридичних засобів, перелік яких у дослідженнях є доволі широким: права, обов'язки, правовий статус, правові межі, прийоми, правила, порядок, процедура, заборони, принципи, презумпції, фікції, строки, міри заохочення, міри відповідальності та ін. Для ілюстрації наведемо декілька визначень. К.В. Шундіков правовий механізм визначає як об'єктивований на нормативному рівні, системно організований комплекс юридичний засобів, необхідний та достатній для досягнення конкретної цілі (сукупності цілей) [3, с. 15]. На думку Т.Г. Альберда, правові механізми як конструкції позитивного права формалізують «набір» юридичних регуляторів: прав, обов'язків, заборон, принципів, презумпцій, фікцій, строків, процедур, мір заохочення, мір відповідальності та ін. [4, с. 66].

Питання механізму функції обвинувачення можливо розглядати і у контексті механізму застосування права, враховуючи у цілому правозастосовчий характер кримінального процесуальної діяльності. У теорії права механізм правозастосування пропонується

розуміти як системне, динамічне утворення, спрямоване на індивідуалізацію та конкретизацію нормативної основи права, зміст якого становить комплекс юридичних засобів, об'єднаних у нормативно-правовий, інституційний та процесуально-правовий блоки, які забезпечують реалізацію норм права та досягнення його соціально корисних цілей [5, с. 147]. Відповідно, всі складові елементи структури механізму правозастосування об'єднано у різні рівні, основними серед яких є інституційний, що характеризується підвищеною стабільністю та належать до статичних категорій (суб'єкти та об'єкти правозастосовної діяльності); функціональний, що опосередковує процедуру та методи правозастосовної діяльності, вміщує досить гнучкі елементи, які належать до динамічних категорій; результативний, відображений в правозастосовних актах як офіційному результату правозастосовної діяльності [5, с. 148-149].

У контексті правового механізму лобювання вказується, що це система правових засобів впливу представника групових інтересів на суб'єкта публічної влади з метою закріплення в офіційних актах інтересів зацікавлених осіб, до засобів лобювання належать права, обов'язки, правовий статус суб'єкта лобювання та суб'єкта публічної влади, правові межі лобістської діяльності, прийоми, правила, порядок, процедура лобювання [2, с. 8].

Відповідно, загальнотеоретичне поняття та елементи правового механізму можуть бути екстрапольовані на визначення та елементи механізму функції обвинувачення, хоча і з певними обумовленнями. Так, на загальнотеоретичному рівні суб'єкти не завжди включаються у якість елементів правового механізму. Проте, у кримінальному провадженні, зважаючи на те, що права

та обов'язки, правовий статус, компетенція є невіддільними від суб'єктів, вважаємо за необхідне розглядати суб'єктний елемент у механізмі функції обвинувачення.

Кримінальна процесуальна діяльність у цілому і функція обвинувачення як її важливий напрямок для досягнення завдань кримінального провадження та мети функції обвинувачення реалізується за допомогою кримінальних процесуальних засобів. Безумовно, засобами кримінального процесу є процесуальні дії [6, с. 47], проте, аналізуючи сутність кримінального процесуального рішення як вираженого у встановленій законом формі індивідуального правозастосовного акту—документу, в якому компетентні державні органи і посадові особи у встановленому законом порядку та в межах своєї компетенції з метою вирішення завдань кримінального провадження надають відповіді на правові питання, що виникли під час провадження, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що впливають із встановлених на момент прийняття рішення фактичних обставин і приписів чинного законодавства [7, с. 32], і відмічають його значення як документу, який містить відповіді на правові питання, що виникли під час провадження, і виражає владне волевиявлення про дії або бездіяльність, робимо висновок, що його теж потрібно розглядати як засіб кримінального процесу, особливо враховуючи переважно владний характер реалізації функції обвинувачення. Тому процесуальні дії та рішення відображають інструментальний елемент механізму функції обвинувачення.

Функція обвинувачення, будучи напрямком кримінальної процесуальної діяльності, здійснюється на основі певних основних положень, які отри-

мали у КПК зазвучити засад кримінального провадження, а у доктрині традиційно називаються принципами кримінального процесу. Не розглядаючи ґрунтовно питання засад кримінального провадження, оскільки це не є предметом нашого дослідження, відмітимо лише, що, відштовхуючись від визначення принципів кримінального провадження як закріплених у законі, найзагальніших фундаментальних правових положень, що відображають пануючі в державі ідеї про належне у кримінальному провадженні, які, діючи системно, відрізняються соціальною обумовленістю, нормативністю, основоположністю, універсальністю та непорушністю, визначають спрямованість, форму і зміст стадій та інститутів кримінального провадження, забезпечують захист прав, свобод і законних інтересів його суб'єктів, а їх порушення обов'язково тягне за собою скасування чи перегляд рішень у справі або застосування інших засобів процесуальної відповідальності [8, с. 23], серед засад кримінального провадження можна виділити ті положення, які мають засадничий характер для функції обвинувачення. Ці положення включатимуть у себе засади початку обвинувачення (законність та доцільність [детальніше див.: 9, с. 12; 10, с. 204; 11, с. 36; 12, с. 88-104]) та засади реалізації обвинувачення (верховенство права, законність, публічність, мова, якою здійснюється кримінальне провадження, розумність строків, оперативність, пропорційність, процесуальна економія, заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, змагальність та свобода в поданні суду доказів і у доведенні перед судом їх переконливості та ін.).

Реалізація функції обвинувачення характеризується процедурним харак-

тером, який і певним чином «вкладається» у стадії кримінального провадження та етапи стадій. Проте, у літературі виділено також окремі етапи реалізації обвинувачення: формування та висунення обвинувачення, відстоювання обвинувачення, зміна обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення, відмова від обвинувачення [13, с. 155]. Відповідно, у механізмі функції обвинувачення як напрямку кримінальної процесуальної діяльності обов'язковим буде і процедурний елемент.

Проте, для повноти вираження сутності та призначення механізму функції обвинувачення необхідно відобразити деякі його характеристики, які відображають не структуру та складові елементи, а характеризують механізм функції обвинувачення у комплексі.

Кримінальна процесуальна функція обвинувачення характеризується спрямуванням на досягнення певної мети, тобто є цілеспрямованою діяльністю. На нормативному рівні це знайшло відображення у формулюванні дефініції державного обвинувачення у п. 3 ст. 3 КПК як процесуальної діяльності прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. На доктринальному рівні розробка мети обвинувачення має обов'язково враховувати необхідність дотримання обґрунтованості при доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, адже, у разі, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення.

Інформаційною (матеріальною) основою обвинувачення є матеріальний

зміст обвинувачення. У науці достатньо поширеним є розуміння обвинувачення у матеріально-правовому та процесуальному значенні [14, с. 11, 12; 15, с. 174; 16, с. 126-127]. Обвинувачення у матеріальному розумінні — це обвинувальна теза, твердження про скоєння конкретною особою злочину, яке міститься у процесуальних документах органів, що здійснюють функцію обвинувачення. Матеріальний зміст обвинувачення розкривається через його структуру. Обов'язковими елементами кожного обвинувачення повинні бути наступні: відомості про особистість особи, щодо якої висувається обвинувачення, фабула, юридичне формулювання, правова кваліфікація.

Реалізація функції обвинувачення регламентується нормами кримінального процесуального права, відповідно, ця функція, як і будь-яка інші кримі-

нальна процесуальна функція, має правовий характер, що вимагає виділення нормативної основи механізму функції обвинувачення.

Висновки. Механізм функції обвинувачення можна визначити як систему взаємопов'язаних елементів суб'єктного, інструментального, засадничого, процедурного характеру, які мають інформаційну (матеріальну) та нормативну основу, що спрямована на забезпечення обґрунтованої кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (телеологічна основа). Структура механізму функції обвинувачення є такою: суб'єктний елемент, інструментальний елемент, засадничий елемент, процедурний елемент. Суміжними характеристиками механізму функції обвинувачення є: телеологічна основа; інформаційна (матеріальна) основа; нормативна основа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Механізм // Словник української мови: в 11 томах. — Т. 4, 1973. — С. 695. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/mekhanizm>
2. Брізицький М. Загальнотеоретична характеристика правового механізму лобювання / М. Брізицький // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2015. — Вип. 61. — С. 3-9.
3. Шунди́ков К.В. Правовые механизмы: основы теории / К.В. Шунди́ков // Государство и право. — 2006. — №12. — С. 12-21.
4. Альберда Т.Г. Механізм як загальнонаукова і правова категорія («правовий механізм») / Т.Г. Альберда // Молодий вчений. — 2013. — №2. — С. 64-68.
5. Перепелюк А.М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Перепелюк Анна Михайлівна. — К., 2016. — 224 с.
6. Погорецький, М. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики / М. Погорецький // Право України. — 2013. — № 11. С. 42-54.
7. Глинська Н.В. http://library.nulau.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=5&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=10&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR= Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Глинська Наталія Валеріївна. — Харків, 2015. — 462 с.
8. Кучинська О.П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: автореф. дис. ... доктора юрид. наук / Кучинська Оксана Петрівна; — К., 2013. — 37 с.
9. Фойницький И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2 / И.Я. Фойницький — Санкт-Петербург: Сенат. тип., 1910. — 573 с.
10. Случевский В. Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство — судопроизводство / В.К. Случевский. — С.-Пб., 1913. — 670 с.

11. Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Л.В. Головки; Ассоц. «Юридический Центр». — М.: Юрид. центр Пресс, 2002. — 544 с.
12. Альбрехт, Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт; [Пер. с нем. Г.Г. Мошака]. — Х.: Право, 2012. — 184 с.
13. Меркулов С.М. Обвинувачення у кримінальному судочинстві України в контексті європейських стандартів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Меркулов Сергій Миколайович. — Донецьк, 2014. — 199 с.
14. Фаткуллин Ф.Н. Изменение обвинения / Фаткуллин Ф.Н. — М.: Юрид. лит., 1971. — 164 с.
15. Мовчан Г.В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. — Х., 2010. — 219 с.
16. Перепелиця С.І. Правова сутність поняття обвинувачення у кримінальному процесі / С.І. Перепелиця // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2013. — Вип. 6. — Т. 2. — С. 124-127.

Гринюк В.А.

Механизм функции обвинения: постановка проблемы.

Аннотация. В статье предложено выделить новую категорию уголовной процессуальной доктрины — механизм функции обвинения. Доказано, что механизм функции обвинения — это система взаимосвязанных элементов субъектного, инструментального, основополагающего, процедурного характера, имеющие информационную (материальную) и нормативную основу, которая направлена на обеспечение обоснованной уголовной ответственности лица, совершившего уголовное преступление (телеологическая основа). Структура механизма функции обвинения такова: субъектный элемент, инструментальный элемент, основополагающий элемент, процедурный элемент.

Ключевые слова: обвинение, механизм функции обвинения, информационная (материальная), нормативная основа, телеологическая основа, структура механизма функции обвинения.

V. Hryniuk

Mechanism of prosecution function: setting of the problem.

Summary. In the article new category of criminal procedural doctrine is proposed to be pointed out, namely, mechanism of prosecution function. It is proved, that mechanism of prosecution function is a system of connected elements of subject, instrumental, fundamental, procedural characteristics, which have informational (material) and normative basis, which is directed to security of grounded criminal responsibility of a person, who has committed a crime (teleological base). Structure of elements of prosecution function is: subject element, instrumental element, fundamental element, procedural element.

Keywords: prosecution, mechanism of prosecution function, prosecution function, informational (material), normative base, teleological base, structure of prosecution function mechanism.

